

І. В. Данилюк

dank07@ukr.net

Д. І. Ларін

larin-00@mail.ua

Загальна характеристика психологічних напрямків першої третини ХХ століття у поглядах Л. С. Виготського

Danyliuk I.V. General description of psychological directions of the first third of XX century in the views of L.S. Vyhotskyi / I.V. Danyliuk, D.I. Larin // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 36. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 55–65.

I.V. Danyliuk, D.I. Larin. General description of psychological directions of the first third of XX century in the views of L.S. Vyhotskyi. The article contains general characteristics of psychological approaches of the period of «open psychological crisis», such as psychoanalysis and behaviorism. L.S. Vyhotskyi described the development of psychology, according to Descartes and Locke understanding of the subject and method of psychology, created by outstanding representatives of foreign and domestic psychological science.

The authors emphasize the importance of scientific findings on building methodological principles of psychology and «factual material» accumulated with each new direction.

Accordingly, the appeal to the analysis of archival sources in the study on the period of «open psychological crisis» consists in the analysis of continuity, expressed ideas of scientists which immediately proceeded by the stage of aggravation of contradictions between the representatives of psychological schools in the development of historical and psychological research. L.S. Vyhotskyi's ideas play a crucial role in the development of modern psychology, combining theoretical and applied aspects. The cultural and historical point of view in the works of the scientist is priority in our historical and psychological research.

In conclusion, the occurrence of psychological schools in the period of «open psychological crisis» causes historical meaning of methodological principles transformation in the development of modern psychology.

Interpretation of citation analysis of L.S. Vyhotskyi in our study proves the hypothesis that the psychological directions due to cultural and

I.V. Danyliuk – the scientific contribution of the co-author is 50%,

D.I. Larin – the scientific contribution of the co-author is 50%.

historical development and related scientists views on the nature of the psyche as a whole, reflecting the concept of modern psychological knowledge, but not rejecting the proposition that the emergence of psychological school in the period of «open psychological crisis» causes historical meaning of methodological principles transformation in the development of modern psychology.

Using quotation period, representatives of «open psychological crisis» open perspectives in the implementation of quality historical and psychological analysis of psychological trends in the psychology of the first third of the XX century, which will be implemented in a further aspect of the study.

Key words: psychological trends, historical and psychological study, period of «open psychological crisis», historical sense.

І. В. Данилюк, Д. І. Ларін. Загальна характеристика психологічних напрямків першої третини ХХ століття у поглядах Л. С. Виготського. У статті подано загальну характеристику психологічних напрямків періоду «відкритої психологічної кризи, таких як психоаналіз та біхевіоризм. Л. С. Виготський описує розвиток психології згідно з декарто-локківським розумінням предмета і метода психології, яка велася видатними представниками зарубіжної та вітчизняної психологічної науки

Автори наголошують на значенні висновків вченого стосовно побудови методологічних засад психологічної науки та «фактичного матеріалу», який накопичується з кожним новим напрямом.

Відповідно, звернення до аналізу архівних джерел у дослідженні періоду «відкритої психологічної кризи» полягає в аналізі спадкоємності висловлюваних ідей вчених, які безпосередньо передували стадії загострення протиріч між представниками психологічних шкіл у розвитку історико-психологічного дослідження. Погляди Л. С. Виготського відіграють вирішальне значення у становленні сучасної психологічної науки, поєднуючи теоретичні та прикладні аспекти. Врахування культурно-історичного погляду у працях вченого є пріоритетним у нашому історико-психологічному дослідженні.

Як висновок, виникнення психологічних шкіл періоду «відкритої психологічної кризи» обумовлюють історичний смисл трансформації методологічних засад у становленні сучасної психологічної науки.

Ключові слова: психологічні напрямки, історико-психологічне дослідження, період «відкритої психологічної кризи», історичний смисл.

И. В. Данилюк, Д. И. Ларин. Общая характеристика психологических направлений первой трети ХХ века во взглядах Л. С. Выготского. В статье представлена общая характеристика психологических направлений периода «открытого психологического кризиса, таких как психоанализ и бихевиоризм. Л. С. Выготский описывает развитие психологии согласно декарта-локковской концепции в понимании предмета

и метода психологии, которая велась выдающимися представителями зарубежной и отечественной психологической науки.

Авторы отмечают о важности выводов учёного относительно построения методологических основ психологической науки и «фактического материала», который накапливается с каждым новым направлением.

Соответственно, обращение к анализу архивных источников в исследовании периода «открытого психологического кризиса» заключается в анализе преемственности высказываемых идей ученых, непосредственно предшествовавшие стадии обострения противоречий между представителями психологических школ в развитии историко-психологического исследования. Идеи Л. С. Выготского сыграли решающее значение в становлении современной психологической науки, сочетая теоретические и прикладные аспекты. Учёт культурно-исторической точки зрения в трудах ученого является приоритетным в нашем историко-психологическом исследовании.

Как вывод, возникновение психологических школ периода «открытой психологической кризиса» обуславливают исторический смысл трансформации методологических принципов в становлении современной психологической науки.

Ключевые слова: психологические направления, историко-психологическое исследование, период «открытого психологического кризиса», исторический смысл.

Постановка проблеми. Історія психології, особливо ХХ століття, демонструє неодноразові спроби дослідників ухилитися від безпосереднього бачення суттєвих сторін психічного. Під виглядом «науковості» пошуку, йдучи обхідним шляхом пізнання суті психічного, вчені втрачали свій дійсний предмет. Це була своєрідна сліпота сциєнтизму, коли людина намагається зазирнути за край світу, а не бачити того, що діється перед самими очима. Таке відчуження предмета є неусвідомленим способом запобігти страху відкрито і безпосередньо побачити свою натуру, свою суть, та способом віддалення від суто психологічного погляду на психічне життя, смисл його існування [18].

В історико-психологічному дослідженні роль періоду «відкритої психологічної кризи» полягала у створенні різних шкіл, які виступали протиборчими силами по відношенню до тих напрямків, представники яких притримувались інших поглядів. Представники кожної школи відмежовувались від попередньої теоретичної системи. Прогрес зумовлює протиборство. Як тільки опозиція зруйнувалась, пристрасть та рух нового не вмирають. Саме з точки зору історичного розвитку різних психологічних шкіл можна краще зрозуміти прогрес психології [4; 5].

При розгляді психологічних шкіл періоду «відкритої психологічної кризи» в історико-психологічних дослідженнях недостатня увага приділяється поглядам історика психології Л.С. Виготського. Тому, постає необхідність в актуальності дослідження історичного смислу першої третини ХХ століття, який полягає у розгляді головного предмета дослідження – психіки у всій її різноманітності з урахуванням контексту культурно-історичного розвитку. Ретельний психологічний аналіз наукових шкіл постає актуальною проблемою в дослідженні періоду «відкритої психологічної кризи» у психології [6].

У працях Л. С. Виготського органічно поєднуються теорія та історія психології. У цьому слід вбачати ключ до розуміння солідних знахідок Виготського у самій теорії психології. Праці вченого за формою переважно історико-теоретичні. Виготський досліджує такі проблеми, як характер психологічних систем, історичний смисл «психологічної кризи». Останню проблему він опрацював у фундаментальному дослідженні «Історичний смисл психологічної кризи», яке було написане 1927 року, а вперше опубліковане тільки у 1982 році [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз робіт радянських та зарубіжних вчених періоду відкритої психологічної кризи, пов'язаної з формуванням нових психологічних напрямків (шкіл), що було відображено у поглядах таких вчених як І. М. Сеченов, І. П. Павлов, С.Л. Рубінштейн, Дж. Уотсон, та ін [1; 9; 11; 13; 14; 15].

Урахування характеру психологічних систем «історичного смислу» психологічної кризи розкрито у працях «Питання психології», «Історичний смисл психологічної кризи» (1927 р.) Л. С. Виготського [4; 5; 6].

Слід зазначити, що історико-психологічний аналіз робіт Л. С. Виготського дав можливість дослідити аспекти історичного смислу у трансформації методологічних засад в розвитку сучасної психологічної науки [10].

Метою статті є психологічний аналіз спадкоємності висловлюваних ідей Л. С. Виготського та їх вплив на становлення сучасної психологічної науки.

Виклад основного теоретичного матеріалу. Л. С. Виготський вперше (1927 р.) висунув положення про те, що історичний підхід повинен стати провідним принципом побудови психології людини. Він дав теоретичну критику біологічних, натуралістичних концепцій людини, протиставивши їм свою теорію культурно-історичного розвитку. Виготський здійснив ретельний аналіз

історичного руху певної системи психології – від її зародження та логічних кульмінацій (перетворення у світоглядну систему) до наступного її вичерпання. Проте рух цього історико-психологічного осередку триває в історії дисципліни й сьогодні [4, с. 55].

Л. С. Виготський писав, що в ході онтогенезу вся своєрідність переходу від однієї системи активності (тваринною) до іншої (людської), скоєного дитиною, полягає в тому, що одна система не просто змінює іншу, а обидві системи розвиваються одночасно і спільно (в діалектичній єдності). Це факт, що не має собі подібних ні в історії розвитку тварин, ні в історії розвитку людства.

Відповідно до гіпотези інтеріоризації, психічна діяльність спочатку відбувається з зовнішньої діяльності шляхом інтеріоризації і зберігає найважливіші її риси, зокрема соціальність. Л. С. Виготський писав, що все внутрішнє у вищих формах спочатку було зовнішнім, тобто було для інших тим, чим нині є для себе. Будь-яка вища психічна функція обов'язково проходить через зовнішню стадію розвитку [5].

Складність і суперечливість соціальної ситуації періоду відкритої кризи в історії психології призвели до розчарування в усталених моральних нормах, призводячи до помилкових уявлень про особистість, до зневіри в духовні цінності, думки про панування біологічного начала в людині. Протиріччя між особистістю і суспільством розумілися як несумісність дикої природи людини з моральними вимогами суспільства. Це призвело до виправдовування соціальної несправедливості, злочинів, конфліктів, воєн, до висновку про неможливість встановлення гармонійних взаємин [5; 6].

Виготський наполягав на створенні нової системи психологічного знання та гостро критикував філософський підхід, наполягаючи на створенні комплексної методології, зокрема у дослідженні історичного смислу психологічної кризи.

Вважаємо за необхідне наголосити на поясненні Л. С. Виготського [4] періоду відкритої кризи у прямій мові: «Одиниця аналізу історико-психологічного дослідження періоду «відкритої кризи» – передбачуване (структурне або функціональне) психічне утворення, що виступає як мінімальний вихідний елемент психічного і зберігає основні властивості останнього. На різних етапах розвитку психології в різних психологічних школах виступали: відчуття, сприйняття, уявлення, ідеї; рефлексії, реакції, поведінковий акт; співвідношення фігури і фону; проби і перевірки; ситуації; схеми; дії; операції (обернені дії); функції;

функціональні блоки; установки, образи, мотиви, значення, ставлення та ін. Поняття «одиниці аналізу психіки» вживаються у психологічній науці в трьох взаємопов'язаних сенсах. По-перше, як універсальна складова різних психічних процесів. По-друге, генетичне (онтогенетичне) джерело психічних процесів. По-третє, як універсальне поняття при описі психічних процесів. Аналіз, заснований на виділенні одиниць, традиційно протиставляється розчленуванню цілого на елементи, які не володіють основними властивостями цілого і, навпаки, виявляють властивості, які в початковому цілому не можуть бути виявлені» [4, с. 62].

Період кризи в історії психології має свою, особливу періодизацію, особливу увагу приділено періодизації та розвитку історії вітчизняної психології. У тогочасній радянській психології чітко виявилася тенденція ототожнення конкретних досліджень з методологічною «канвою», визнання психологічних теорій матеріалістичними або ідеалістичними, з чого постала своєрідна гра ідеологічними ярликами, а за нею серйозні звинувачення в ідеологічних відступах, своєрідна відчуженість між конкретно-психологічною теорією та відшукуваннями методології. Виникла еkleктика в поєднанні наукової теорії зі сферою абстрактної методології. Так чи інакше внутрішній методологічний прес пригнічував психологічну думку, яку намагались оновити штучно сформованими методологічними схемами [4; 9; 18].

У ХХ столітті відбувається бурхливе посилення акценту до минулого у психології, а саме, у наступні хронологічні періоди: початок 10-х, кінець 20-х – початок 30-х та початок 60-х років. Саме у ці періоди відбувається активний розвиток в експериментальному та методологічному плані. Зіставимо ці дати із загальною ситуацією у психологічній науці. Зазначені хронологічні періоди постали для розвитку психології вирішальними [2, с. 9].

Головним змістом періоду відкритої кризи була зумовлена поява нових психологічних напрямків, які мали вплив на сучасний стан психології (біхевіоризм, психоаналіз, гештальтпсихологія, французька соціологічна школа, «розуміюча» (описова) психологія), представники цих напрямків виступали проти традиційної психології, основи якої були закладені ще у ХVІІ столітті Декартом і Локком.

Даючи загальну характеристику різних напрямків періоду кризи, Л. С. Виготський наголошував на тому, що «...з початку кожного напрямку стоїть певне фактичне відкриття... Ми маємо

справу з новим фактичним матеріалом, який накопичується у психології з кожним новим напрямом». Так, Фрейд постановив несвідомі причини ряду психічних явищ. Біхевіоризм виник на базі фактів з галузі експериментальної зоопсихології. Факти специфічних вірувань «примітивних народів» стали приводом до уявлень про історичний розвиток психіки. З подібним успіхом описова психологія звернула увагу на зв'язок свідомості з явищами культури, під впливом яких вона реально формувалася [4, с. 67].

Отже, не дивлячись на боротьбу з основами декарто-локквівського розуміння предмета і метода психології, яка велася видатними представниками зарубіжної та вітчизняної психологічної науки, й самим вченим (як з питань теорії, так і в експериментальному плані) не вдалось звільнитися від такого розуміння, й сама боротьба велася з його позицій. *«Ця концепція психічного обумовила все, в тому числі і гостро ворогуючі інтроспективні психології системи. В своїй боротьбі проти свідомості представники біхевіоризму – американського і російського – завжди виходили з розуміння, яке встановили інтроспекціоністи... Замість того, щоб у цілях реалізації об'єктивного підходу до психічних явищ перелаштувати інтроспективну концепцію свідомості, поведінкові напрями відкинули свідомість, тому що попередню концепцію свідомості, яку вона знайшла в готовому вигляді у своїх супротивників, біхевіористи сприйняли як неприйнятне»* [4, с. 68].

Звернемо увагу на ту обставину, що практично всі автори, які згадували про кризу в психології, підкреслювали її методологічний характер. Як зазначав Виготський, «можливість психології як науки є методологічна проблема насамперед». А найперша методологічна проблема – проблема предмета [7].

Неважко побачити, що природничо-науковий і гуманістичний підходи різняться в першу чергу тим, що психічне в цих підходах виступає істотно по-різному. В одному визначається в логіці природничих наук, в іншому – в логіці гуманітарних. А це свідчить лише про те, що психологія усунулася від самостійного визначення свого предмета. Хоча це, мабуть, перше завдання змістовної психологічної методології [4; 15].

Отже, зрозуміло, що подолати кризу за рахунок переорієнтації з одного підходу на інший, очевидно, не вдасться: і один, і інший є «частковими», тому не можуть дати «основи», того «операційного столу» (М. Фуко), який є необхідною умовою розробки нової психологічної парадигми [14].

Розвиток психологічних знань в період кризи у психології охоплює важливі історичні періоди та появу таких напрямів як: реактологія, марксистсько-ленінську педологію (психологію), період кризи, стагнацію психологічної думки та розвиток принципу діяльності [9].

Формування нової методології постало однією з ключових причин розвитку кризи у психологічній науці, зокрема у поглядах зарубіжних науковців, які намагалися створити наукові методологічні принципи, які б пояснювали дані не тільки гуманітарних, але і природничих наук. Суперечливі дискусії між представниками біогенетичного та соціогенетичного напрямків не вщухали.

Висновки. Сучасний стан психологічної науки характеризується прискореним розвитком окремих її галузей і прикладних досліджень. У цей період підйому виникає гостра необхідність в розробці теоретичних проблем, що зумовлюють основні лінії розвитку психологічної науки в цілому [13].

Історичний смисл періоду відкритої кризи та його комплексне дослідження доводить наявність потреби у практичному вирішенні життєвих проблем, які охоплює практична психологія, що були зумовлені важким політичним і соціальним становищем. Практична психологія є специфічним видом професійної діяльності, основним змістом якої є розробка на основі наукової методології технологій, технік і методів психологічної практики, застосування психологічних механізмів впливу для корекції активності та розвитку особистості в контексті її життєвих обставин та життєвого шляху.

Інтерпретація аналізу цитувань Л. С. Виготського у нашому дослідженні підтверджує гіпотезу про те, що напрями психологічних вчень зумовлені культурно-історичним розвитком та пов'язані з поглядами вчених на природу психіки загалом, відображаючи концепцію розвитку сучасного психологічного знання, але не відкидаючи положення про те, що виникнення психологічних шкіл періоду «відкритої психологічної кризи» обумовлюють історичний смисл трансформації методологічних засад у становленні сучасної психологічної науки [4; 5; 6; 7].

Перспективи використання результатів дослідження. Використання методу цитування представників періоду «відкритої психологічної кризи» відкриває перспективи у здійсненні якісного історико-психологічного аналізу психологічних напрямів у психології першої третини ХХ століття, яке буде реалізоване у подальшому аспекті дослідження.

Список використаних джерел

1. Анциферова Л. И. Развитие и современное состояние зарубежной психологии / Л. И. Анциферова, М. Г. Ярошевский. – Москва : Азбука-Классика, 1974. – 376 с.
2. Бехтерев В. М. Субъективный и объективный метод в изучении личности / В. М. Бехтерев. – № 11. – 2013. – С. 34–54.
3. Венгер Л. А. Вклад А. В. Запорожца в развитие идей школы Л. С. Выготского – А. Н. Леотьева / Л. А. Венгер // Изучение традиций и научных школ в истории советской психологии / Л. А. Венгер. – Москва : Изд. Моск. ун-та, 1998. – С. 124–130.
4. Выготский Л. С. Исторический смысл психологического кризиса / Л. С. Выготский // 3-е. – 2008. – №1. – С. 56–65.
5. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – Москва : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 312 с.
6. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский. – Санкт-Петербург : Наука, 1998. – 376 с.
7. Выготский Л. С. Методика рефлексологического и психологического исследования / Л. С. Выготский. – Санкт-Петербург : Мастера психологии, 1997. – 143 с. – (Проблемы психологии).
8. Великие психологи / С. И. Самыгин, Л. Д. Столяренко. – 2000. – №5. – С. 498–576.
9. История психологии (10-е – 30-е гг. Период открытого кризиса). Тексты / Под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. – Екатеринбург : Деловая книга, 1999. – 480 с.
10. Ларін Д. І. Характеристика аналізу періоду «відкритої кризи», її вплив у формуванні історико-психологічного знання. Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] / Д. І. Ларін. – 2016. – №6. – С. 133–135.
11. Ларін Д. І. Методологічні аспекти дослідження історичного смислу періоду відкритої психологічної кризи та його впливу на становлення сучасної психологічної науки [Текст] / Д. І. Ларін // Молодий вчений. – 2016. – №7. С. 369–372.
12. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – Москва: Соцекгиз, 2004. – 468 с. – (3-е изд., испр. и доп.). – (Мировая философия; 4).
13. Ломов Б. Ф. Об исследовании законов психики / Б. Ф. Ломов // Психол. журн. – 1982. – Т. 3. – №1. – С. 18–30.

14. Павлов И. П. Полное собрание сочинений / И. П. Павлов. – 2001. – №7. – С. 58–88.
15. Рубинштейн С. Л. Основы онтологии, логики и психологии / С. Л. Рубинштейн // Избранные труды / С. Л. Рубинштейн. – Москва : Наука, 1997. – С. 405–453.
16. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Санкт-Петербург : Мастера психологии, 1999. – 679 с. – (2-е).
17. Роменець В. А. Історія психології ХХ століття / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – Київ : Либідь, 1998. – 988 с.
18. Ярошевский М.Г. Исторический путь развития психологии // Введение в психологию / Под общ. ред. А.В. Петровского. – М. : Академия, 1997. – С.5–69.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Antsiferova L. I. Razvitie i sovremennoe sostoyanie zarubezhnoy psihologii / L. I. Antsiferova, M. G. Yaroshevskiy. – Moskva : Azbuka-Klassika, 1974. – 376 s.
2. Behterev V. M. Sub'ektivniy i ob'ektivniy metod v izuchenii lichnosti / V. M. Behterev. – № 11. – 2013. – S. 34–54.
3. Venger L. A. Vklad A. V. Zaporozhtsa v razvitie idey shkoly L. S. Vyigotskogo – A. N. LeotEva / L. A. Venger // Izuchenie traditsiy i nauchnykh shkol v istorii sovetskoy psihologii / L. A. Venger. – Moskva : Izd. Mosk. Un-ta, 1998. – S. 124–130.
4. Vyigotskiy L. S. Istoricheskiy smysl psihologicheskogo krizisa / L. S. Vyigotskiy – 2008. – №1. – S. 56–65.
5. Vyigotskiy L. S. Psihologiya / L. S. Vyigotskiy. – Moskva : Izdvo EKSMO-Press, 2000. – 312 s. – (2). – (Mir psihologii).
6. Vyigotskiy L. S. Razvitie vyisshih psihicheskikh funktsiy / L. S. Vyigotskiy. – Sankt-Peterburg : Nauka, 1998. – 376 s.
7. Vyigotskiy L. S. Metodika refleksologicheskogo i psihologicheskogo issledovaniya / L. S. Vyigotskiy. – Sankt-Peterburg : Mastera psihologii, 1997. – 143 s. – (Problemy psihologii).
8. Velikie psihologi / S. I. Samyigin, L. D. Stolyarenko. – 2000. – №5. – S. 498–576.
9. Istoriya psihologii (10-e – 30-e gg. Period otkrytogo krizisa). Teksty / Pod red. P.Ya. Galperina, A.N. Zhdan. – Ekaterinburg : Delovaya kniga, 1999. – 480 s.
10. Larin D. I. Kharakterystyka analizu periodu «vidkrytoyi kryzy», yiyi vplyv u formuvanni istoryko-psykhoholichnoho znannya. Humanitarnyy korpus: [zbirnyk naukovykh statey z

- aktual'nykh problem filosofiyi, kul'turolohiyi, psykhologiyi, pedahohiky ta istoriyi] / D. I. Larin. – 2016. – №6. – S. 133–135.
11. Larin D. I. Metodolohichni aspekty doslidzhennya istorychnoho smyslu periodu vidkrytoyi psykhologichnoyi kryzy ta yoho vplyvu na stanovlennya suchasnoyi psykhologichnoyi nauky [Tekst] / D. I. Larin // Molodyy vchenyy. – 2016. – №7. – S. 369–372.
 12. Lomov B. F. Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii / B. F. Lomov. – Moskva : Sotsekgiz, 2004. – 468 s.
 13. Lomov B. F. Ob issledovanii zakonov psihiki // Psihol. zhurn. – 1982. – T. 3. – №1. – S. 18–30.
 14. Pavlov I. P. Polnoe sobranie sochineniy / I. P. Pavlov. – 2001. – №7. – S. 58–88.
 15. Rubinshteyn S. L. Osnovy ontologii, logiki i psihologii / S. L. Rubinshteyn // Izbrannyye trudy / S. L. Rubinshteyn. – Moskva : Nauka, 1997. – (2-e dopolnenoe). – (Psihologiya; 2). – S. 405–453.
 16. Rubinshteyn S. L. Osnovy obschey psihologii / S. L. Rubinshteyn. – Sankt-Peterburg : Mastera psihologii, 1999. – 679 s. – (2-e).
 17. Romenets' V. A. Istoriya psykhologiyi XX stolittya / V. A. Romenets', I. P. Manokha. – Kyiv : Lybid', 1998. – 988 s.
 18. Yaroshevskiy M.G. Istoricheskiy put razvitiya psihologii // Vvedenie v psihologiyu / Pod obsch. red. A.V. Petrovskogo. – M. : Akademiya, 1997. – S.5–69.

Received January 21, 2016

Revised February 25, 2016

Accepted March 19, 2017